

Nemo in de Braeck

Waarom een wandel-/verhalencentrum?

Het doel van De Braeck is om via het vertellen, spelen en wandelen van de mythen en legenden meer waardering en begrip te krijgen voor natuur en landschap in en om de stad. Daarom zijn de verhalenprogramma's niet alleen inspirerend en spannend, maar ook een vorm van natuur & milieu-educatie. Het is de bedoeling dat de natuur gaat leven op een manier dat mens en natuur elkaar -ook gevoelsmatig- ontdekken. Dat kan natuurlijk op de klassieke manier door namen te leren van planten en vogels, door te leren tuinieren, wieden en harken, maar ook door natuurmythen te beleven bij 'heilige bomen' en de toekomst te voorspellen via vogelvluchten! Door waternimfen op te roepen en te luisteren naar de verhalen over Swawa en aardegodin Freya bij de verhalenpoel. Door magische kruiden te verzamelen zoals het onzelvevrouwbedstro, een gekerstende versie van het Freya-kruid. Door in het voorjaar het vuurfeest te vieren om de natuurkrachten op te roepen. En door in het najaar in contact te komen met de geesten van de onderwereld die de levenskrachten tijdelijk laten verdwijnen. Door amuletten te maken en bij volle maan rondgangen te houden en bepaalde kruiden te plukken. Door 'storm te maken' en op hoorns te blazen. Door in aanraking te komen met de natuurkrachten komt de natuur tot leven, en wordt duidelijk hoe belangrijk het is dat de wilde natuur, de onverharde voetpaden en de oude verhalen gekoesterd worden, en kunnen voortwoekeren!

Nemoland Polen biedt inspiratie

Op het terrein van Nemoland in het Poolse Reuzengebergte heeft Nemo al 10 jaar ervaring opgedaan met verhalenwandelingen. Rond de legende van Aga en Rübezahl organiseert Nemo in de vakanties verhalenprogramma's voor kinderen met workshops, theater en wandelingen. De verhalen van Aga/Rübezahl en Swawa/Freya/Uko komen uit een gemeenschappelijke bron van Slavische, Keltische en Germaanse mythen.

Vereniging Nemo en de Braeck

Voor de vereniging biedt de Braeck een nieuwe impuls aan de vereniging, met tal van nieuwe activiteiten. De leden hoeven zich geen zorgen te maken dat het oude Nemo verdwijnt. De huidige activiteiten (dagwandelingen, wandelweekends/weken, opkomen voor de voetpaden) worden op dezelfde manier voortgezet en zelfs uitgebreid. De nieuwe ruimte voor Nemo in het Westerpark blijft ook het kantoor van de vereniging met meer faciliteiten als ontmoetingspunt voor leden.

Verklein je ecologische voetafdruk en ga struinen!

Om de gevolgen van het misbruik van natuurlijke energieën (milieu/luchtvervuiling, aantasting van het landschap door verstedelijking en snelwegen, verdwijnen van natuur/landschap, klimaatverandering, kinderarbeid enz.) te bepalen, kun je op verschillende manieren je "ecologische en mondiale voetafdruk" berekenen. De grootte van die voetafdruk is de mate waarin je eigen manier van leven bijdraagt aan de gevolgen van dat misbruik. Daarmee kun je uitrekenen in welke mate je zelf verantwoordelijk bent voor de huidige energie- en milieucrisis.

De volgende stap is dat je kunt kiezen om dat misbruik te compenseren en 'klimaatneutraal' te leven. De milieuschade van je vliegreis kun je bijv. compenseren door bomen te planten of geen producten uit de bio-industrie te eten.

Volgens Nemo zijn het struinen en de verhalenwandelingen de beste compensatie omdat daarmee natuur en landschap opnieuw bezield worden en meer bestaansrecht krijgen. Door te struinen lost je ecologische voetafdruk volledig op, en draag je juist bij aan het herstel van natuurlijke energie!

Club voor Raadselkinderen

De terugkeer van Swawa

De omgeving van de Braeck is vooral gericht op kinderen. In de Schooltuinen, het Ruigspeelterrein en de Kinderboerderij komen grote groepen kinderen op een avontuurlijke manier in contact met de natuur; een creatieve en speelse vorm van natuur & milieu-educatie. Met de toekomstige Natuurspeeltuin zal het aanbod verder toenemen. Nemo wil met haar verhalenprogramma's daarop aansluiten en kinderen in contact brengen met het raadselachtige, mythische en magische in de natuur. De kinderclub van Nemo heet dan ook de Raadselkinderen. Met deze term wordt een legende voortgezet die in 1903 in het leven is geroepen door de toenmalige kinderredacteur van de Telegraaf, de 'raadselredacteur', over de nimf Swawa. Nemo beschikt door een wonderlijk toeval over zijn historische archief en zelfs attributen van Swawa, en brengt de oude legende over Swawa opnieuw tot leven.

De oertuin van Bert Ydema

Nog steeds heeft de Braeck een magische sfeer waar de krachten van de natuur en de elementen nog vrij spel hebben. Zou de kracht van de mythe het gebied gespaard hebben? Het is zeker dat tuinman Bert Ydema die hier 40 jaar gewoond en gewerkt heeft de verhalen en mythen gekoesterd heeft. Hij heeft als tuinman van de Schooltuinen talloze kinderen het tuinieren geleerd en in zijn oertuin zijn verhalen verteld aan de kinderen. Hij wist de kinderen te boeien, en ze gingen naar huis met verhalen en de mooiste bloemen en groenten. Als een 'vrije Fries' heeft hij de magie van de poel gebruikt en het bijzondere karakter van de Braeck gespaard. Dat is duidelijk zichtbaar in de prachtige film die in 2007 over Bert gemaakt is door cineast Roel van Dalen. Bert is inmiddels met pensioen en verhuisd, en nu is Wim Osinga de tuinman en hij weet dezelfde bezieling de kinderen plezier te laten krijgen in het tuinieren.

Tuin van niemand/nemo

Nemo heeft de fakkel overgenomen van Bert als hoeder van de mythen die over de Braeck bestaan. De poel ligt er nog steeds geheimzinnig bij. De voormalige woeste kolk, poort naar de onderwereld en bron van leven, is nu een 'stil water met diepe gronden' geworden; een lege en 'nutteloze' plek in een omgeving waar alles een bestemming heeft, en tot in de perfectie ontwikkeld en onderhouden wordt. De Braeck met de kleine stukjes middeleeuwse veenweide ernaast is een niemandsland geworden, tussen cultuurpark; volkstuinten, kinderboerderij en begraafplaats; een 'Friese vrijstaat' waarin de mythen en legenden levend zijn gebleven. Juist omdat het gebiedje nooit gecultiveerd is en een bestemming heeft gekregen. Het is 'leeg' gebleven, en daarom vol betekenis. Het is van niemand. Daarom voelt Nemo (Latijn voor niemand) zich er zo thuis. Want de natuur is immers van niemand.

Lege, verwaarloosde, nutteloze, doelloze plekken zijn nodig omdat de wereld en de natuur immers kapot gaan door wat mensen allemaal willen, ontwikkelen en cultiveren. Onder de oppervlakte van die lege plekken schuilen immers de oude mythen, waternimfen en vruchtbaarheidsgoden die verjaagd en verdrongen zijn, Struinen is dan net als het bedrijven van archeologie of geologie: het verkennen van de leegte, terug in de tijd, naar de mythische oorsprong. Of als de Walkabout van de Aboriginals; het wandelen via de Songlines naar de Droomtijd, de mythische ontstaansgeschiedenis van het landschap en de cultuur.

Van Nemo naar Nemus

De naam Nemo krijgt in de Braeck een nieuwe betekenis, want Nemus betekent in het Latijn: heilig bos. Het lijkt dat Nemo na 20 jaar haar bestemming vindt, waar ze al 20 jaar naar op zoek is, en wandelend omheen cirkelde: nemus, het heilige bos van de Braeck. Hier wil Nemo oude mythen en legenden over natuur en landschap weer levend maken en uitbeelden, voor kinderen, jong en oud. Voor mensen uit de buurt en verder weg. Misschien dat ook de waternimf Swawa en de aardegodin Freya zich weer laten zien. Er zijn nog veel teksten, liederen en rituelen bekend waarmee Swawa en Freya werden opgeroepen. Nemo wil met het Nemokoor en het Wandeltheater deze liederen en rituelen opnieuw uitvoeren. Elke Freya-dag/vrijdag wordt een maaltijd georganiseerd met een verhalenprogramma rond Swawa en Freya.

Songlines

Er zijn meer plaatsen in de omgeving waar heidense voorchristelijke elementen overleefden, vaak in een christelijk of modern jasje. Nemo wil door het organiseren van exposities en verhalenwandelingen deze plekken met elkaar verbinden en het mythische karakter weer zichtbaar maken. Bijvoorbeeld de plaatsen van de verering van de heilige Pancratius in Oud Osdorp en Sloten, het Mirakel van Amsterdam en veel andere mythische plaatsen in en rond Amsterdam waarover verhalen en legenden bestaan. De verhalenwandelingen zijn de 'songlines' van de stad, omdat ze het stadslandschap verbinden met de oorsprong.

Tuinwerkgroep aan de slag

De Tuinwerkgroep is onlangs al van start gegaan, gelukkig was er veel animo voor. En de eerste gezamenlijke werkdag was toevallig een prachtige zomerse zondag. Met ca 10 mensen werd er lekker hard gewerkt aan het achterstallig onderhoud, op basis van het onderhoudsplan. Een dwarsliggende dode boom werd in stukken gezaagd met de handzaag, er is veel gesnoeid en van de takken is een mooie grote takkenwal aangelegd, goed voor de vogels en andere beestjes. Hierdoor is er wat meer licht gekomen en kan er iets anders van de grond komen in plaats van de overal woekerende klimop. De Braeck, de poel, lijkt wat groter nu de coniferen die in het water hingen flink gesnoeid zijn. We wachten nu vooral af wat er allemaal naar boven komt in het voorjaar. We gaan nog wel wat meer snoeien zodat er een paadje rondom de Braeck komt te liggen. Nu lopen er wel paadjes maar die eindigen in het water.... Volgende keer gaan we verder. Liefhebbers van buiten werken en tuinieren zijn van harte welkom!

Mathilde

De Braeck, poel van inspiratie

Verhalenwandeling als kunstwerk

De verhalenwandeling van Nemo in/rond de Braeck is een levend kunstwerk, een vorm van 'land art'. Via 'esthetische expressie' (lopen/beleven/spelen van legenden over het landschap) ontstaat een kunstwerk dat het verleden verbindt met het heden. Het kunstwerk bestaat uit de voetsporen van de wandelaars die een betekenisvolle lijn vormen in het landschap, vergelijkbaar met mythische droomlijnen van de Aborigines, die alleen zichtbaar kunnen worden door het wandelen. Het wandelen is in die zin een kunst, net als etsen of schrijven. De voetsporen en de daarmee ontstane lijnen in het landschap zijn een manifestatie van mythische verhaallijnen. Daarom moet er continu gewandeld worden om de verhaallijnen in het landschap (het kunstwerk) in leven te houden. Dit wandelkunstwerk zou dezelfde status moeten krijgen als een Rembrandt of van Gogh. Alleen wordt het kunstwerk niet in musea opgeborgen, maar moet het telkens weer ontstaan en veroverd worden op de vandalisten en asfalteerders die de magie van het landschap systematisch vernietigen. Het 'wandelen als kunstvorm' staat in de traditie van de surrealistische 'deambulation' en situationistische 'dérive'. Beide tradities worden geïntegreerd in de verhalenwandeling. De wandeling is een surrealistische duik in het onbewuste en een aaneenschakeling van gecreëerde 'situaties' volgens de werkwijze van het 'détournement' (knippen en plakken van oude verhalen) en de 'psychogeografie' (het landschap en de landkaart toe-eigenen om ervaringen en belevenissen te integreren). Op die manier ontstaat een nieuwe landkaart van stad en ommeland, waarin de beleving en de stemmingen het kaartbeeld bepalen, gemarkeerd als wandelroutes. Maar Nemo voegt met de verhalenwandeling een nieuwe dimensie toe aan het 'wandelen als kunstwerk'. Het wandelkunstwerk wordt losgemaakt van de individuele kunstenaar en teruggegeven aan het (stads) landschap en de mensen die er wandelen. Daarmee keert het wandelen weer terug naar de oorsprong; het dwalen en struinen als methode om zingeving te creëren in een vreemd landschap, via verhaallijnen die ook voetpaden zijn. Het pad (als kunstwerk) is in de meest letterlijke zin ook een levens-weg en levensloop. Wandelen is dan ook een levenskunst!

Wandelpioniers ontginnen de stadscultuur

Het struinen naar de Braeck en de ontginnings-geschiedenis van het Westerpark voert de wandelaar weer terug naar de 11e eeuw. Toen was het gebied volledig bedekt met een dikke laag veen (4 m. boven de zeespiegel). Nu is het gebied bedekt met een ondoordringbare laag stadscultuur; bedolven door stadsuitbreidingen, havens, Schiphol, snelwegen en industrieterreinen. De metersdikke stadswildernis is nog ondoordringbaarder dan het vroegere veen. Er zijn weer pioniers nodig die het aandurven het gebied opnieuw te ontginnen en de stadscultuur open te graven met (verhaal)lijnen en voetpaden waardoor overtollige culturen kunnen afvloeien om het gebied openbaar en toegankelijk te maken voor voetgangers. Met hun legende als gereedschap, pionieren en struinen de wandelaars door het stadslandschap, via historische objecten die als oeroude tekens (net als grottekeningen, menhirs, obelisksen) oprijzen uit de stadswildernis: stukjes oude zeedijk, kades, dorpskerken, banpalen, sporen van dijkdoorbraken, oude kerkhoven, gemalen, middeleeuwse veenontginningen, oude verveningen, vestingen, boerderijen, kassen, oude spoordijken, jaagpaden, verhalen van boeren en tuinders enz. De wandelaars staan als pioniers voor een gigantische klus de stadswildernis te ontginnen en de menselijke (schoen)maat terug te vinden. Het Nemocentrum de Braeck is daarom een centrum voor wandelpioniers, een eerste primitieve nederzetting in een wildernis van stadsculturen waaruit de voetganger met geweld verdreven is. Maar met de kracht van de watergeest Swawa en de aardegodin Freya gaan de wandelpioniers de strijd aan met de oerelementen van asfalt en beton om in de breuklijnen en marges van de stadsculturen de onverharde voetpaden terug te vinden en te herstellen. De eeuwenoude voetsporen in het veen, onder het asfalt en beton, komen weer te voorschijn, en dus ook de 'heilige wegen' van onze voorouders.

Tao van het struinen

In de vorige Vrije Wandelaar werd beschreven hoe het Chinese Taoïsme bij uitstek ideeën en concepten biedt voor een filosofie van het struinen. Het Taoïsme is geen religie of ideologie; de kern is niet een God of een mythe, maar het 'niet-zijn', de 'leegte' als oorsprong van alles wat bestaat. Daarmee wordt het lelijke, naamloze en nutteloze bedoeld, de wildernis en het onland, maar ook het spontane van kinderen en de natuurkrachten. In die zin is de poel van de Braeck een stukje 'niet-zijn', een 'lege plek' in een wereld die elke lege plek opvult met projecten, inrichtingsplannen en veel ego. Het struinen rond/naar de poel is een manier om mee te bewegen in deze leegte en de marges van natuur en landschap. In die leegte, komen de geblokkeerde levenskrachten vrij en de mythische verhalen over de oorsprong. De Aborigines noemden die wandelingen naar de oorsprong, Walkabout/ Songlines naar de Droomtijd. Het zijn wandelingen naar 'niemand'sland' waar het grote ego van de wandelaar oplost. De wandelaar wordt 'niemand' (nemo). In die zin is struinen net als veel vormen van meditatie een oefening om hinderlijk ego kwijt te raken. In het Taoïsme is het ego a.h.w. een verhard voetpad, en is Tao het tegenovergestelde: een onverhard voetpad naar de oorsprong van het leven

Het ontstaan van de Braeck

Wildernis

Heel vroeger was het gebied rond De Braeck levensgevaarlijk onland, een ruige wildernis, een veenmoeras waar geen mens durfde te komen. De mensen woonden veilig op de hoge zandruggen langs de kust (Kennemerland). Ze wisten zeker dat het niet pluus was in het veen: daar woonden de vooroudergeesten en natuurwezens zoals feeën, nimfen en demonen. Regelmatig brachten ze offers in het veenmoeras om de geesten gunstig te stemmen. Nog steeds worden er in veengebieden schatten gevonden en zelfs mensenoffers (de z.g. veenlijken).

Mythische poelen

Vanaf de 10e eeuw worden de moerassen droger en de mensen gingen de veengebieden ontwateren en ontginnen om er akkers en weilanden van te maken. Zo ontstonden dorpen, zoals Sloten, Osdorp en Diemen. Het geloof in geesten en nimfen verdween geleidelijk omdat de wildernis langzaam verdween en het Christendom de heidense gebruiken verbood. Vanaf de 12e eeuw kwamen er rampzalige stormen en overstromingen. Het meeste ontgonnen land verdween in de golven (waar nu de IJpolders, de Haarlemmermeer en het IJsselmeer liggen), niet alleen doordat het klimaat veranderde, maar ook omdat het land door de ontginningen was ingeklonken en veel lager lag. Veel mensen geloofden dat de overstromingen de wraak waren van de waternimfen omdat ze verdreven waren door de mensen die alles in cultuur brachten. Ze bouwden dijken om zich tegen het woeste water (en de nimfen) te beschermen; o.a. de Spaarndammerdijk. Maar er kwamen steeds meer stormen waardoor de dijken doorbraken. Door de dijkdoorbraken ontstonden door het kolkende water diepe poelen, z.g. wielen of braken. Vandaar de naam Overbraecker polder voor de polder waarin het Nemocentrum ligt en de naam De Braeck voor de plek waar nu het Nemocentrum is. Voor de mensen waren deze diepe braken mythische plaatsen die bewoond werden door waternimfen. Ze geloofden dat de poelen de toegang waren tot de onderwereld en bij het begin van de donkere periode, begin november, opende de onderwereld zich en de geesten kwamen te voorschijn in de bovenwereld. De Kelten noemden dat gebeuren Samhain, de voorloper van Halloween. De Germanen geloofden dat de onderwereld zich opende bij het Juulfeest (ons kerstfeest), met veel kabaal en hoorns werden de geesten verjaagd (ons vuurwerk). In het voorjaar waren de poelen juist de bron van het nieuwe leven en de vruchtbaarheid. De Kelten vierden dat als het vuurfeest Beltane, de voorloper van het Paasfeest. De Germanen vierden in het voorjaar het feest van Moeder Aarde, en werd een optocht gehouden met een beeld van de fallische vruchtbaarheidsgod Freyr op een rijdend schip, waarbij iedereen verkleed was (ons Carnaval).

De Waternimf Swawa

In zijn beroemde 13e eeuwse rijmkroniek over de geschiedenis van Holland vertelt Melis Stoke een spannend verhaal over de Braeck. Melis Stoke schreef zijn kroniek in opdracht van de graven van Holland en was als monnik waarschijnlijk verbonden met de Abdij van Egmond, het centrum van de heersende christelijke cultuur. Hij had er alle belang bij om heidense gebruiken zo negatief mogelijk uit te beelden omdat zijn opdracht was mensen te beschaven, d.w.z. te kerstenen en de macht van de graven te legitimeren. Hij schrijft dat volgens de mensen uit de streek de Braeck de laatste plek was waar een waternimf leefde, met de naam Swawa. Als een Loreley was zij achtergebleven. Haar naam komt voor in de Edda, de meest complete verzameling van Germaanse legenden uit de 13e eeuw. Swawa is daarin een helpster van de god Wodan. Maar waarschijnlijk is zij een verschijning van de aardegodin Freya, de godin van de vruchtbaarheid die veel ouder is dan de woeste Noormannengod Wodan.

Kerstening

De Braeck bleef altijd een moeras. Niemand durfde er te komen. Mensen die er te dichtbij kwamen hoorden een betoverend gezang en voelden een enorme aantrekkingskracht om naar het gezang toe te gaan. Er waren ook verhalen over een betoverende naakte verschijning, een sirene met gouden haren (soms als vrouw, soms als man) die passerende vreemdelingen onweerstaanbaar naar zich toe lokte. Ze kwamen nooit meer terug omdat ze jammerlijk verdronken in het moeras en de poel. Melis Stoke beschreef hoe de waternimf door de heilige Adelbertus verjaagd werd uit de Braeck. Adelbertus had grote delen van Kennemerland bekeerd tot het Christendom door de plekken waar geesten woonden met geweld te zuiveren door heilige bomen te kappen en heilige voorwerpen te vernielen. Adelbertus kon niet vermoeden dat zijn gekerstende beelden van Freya (Mariabeelden) later in de beeldenstorm ook zouden sneuvelen. Het Calvinisme was een definitieve afrekening met de 'heidense afgodendiensten'. Maar zelfs de Calvinisten is dit niet gelukt, want talloze 'heidense' gebruiken bleven onder de oppervlakte bestaan tot in onze tijd. De gangbare opinie van historici is dat de Germanen niet gekerstend zijn, maar dat het Christendom gegermaniseerd is, en dat dus in de marges van het Christendom allerlei heidense gebruiken en denkwijzen bleven bestaan. De machthebbers en elite verwijderden het 'heidense' om hun eigen macht te rationaliseren. Maar naast het afgedwongen ontzag en de verering voor de machthebbers (keizer/koning/paus), bleef het ontzag en de verering voor natuurkrachten altijd bestaan.

Uko van Okesdorp

Ook de Braeck werd gekerstend door het heilige bos te kappen, de mensen te bekeren en de omgeving te ontginnen en te cultiveren. Toen kon de streek zich ontwikkelen. Dichtbij kwam een dorp (Slooterdam, het latere Sloterdijk), Amsterdam breidde zich steeds meer uit, in de 17e eeuw werd de Haarlemmertrekvaart gegraven en er kwamen veel molens en buitenplaatsen (Soelen). In de 19e eeuw werd hier de eerste spoorweg van Nederland aangelegd, een gasfabriek, een begraafplaats en een keurig stadspark. Recentelijk kwam daar het stadsdeelkantoor en het cultuurpark bij. De Braeck bleef het enige stukje oernatuur dat op een wonderlijke manier gespaard bleef. De oorzaak was dat het gebied een soort niemandsland was, een tussengebied. De oude ambachtsheerlijkheid Sloten met de bannen Sloten, de Vrije Geer, Osdorp en Sloterdijk waarbij de Braeck formeel hoorde, lag vanouds precies tussen Kennemerland, Amstelland en Utrecht. Officieel hoorde het gebied bij Kennemerland, maar de graven van Holland hadden er weinig gezag. En ook de bisschop van Utrecht en de Heren van Aemstel hadden we weinig te vertellen. Sloten is vernoemd naar het veenriviertje de Sloot en is ouder dan Amsterdam. Melis Stoke vermeldt dat Osdorp vroeger Okesdorp heette, en vernoemd is naar Uko. Deze naam komt ook terug in Ookmeer en Hoekenes. Uko was de legendarische ontginner van het gebied. Oorspronkelijk werd het gebied van Sloten begrensd door de Kostverlorenvaart, Halfweg, de Haarlemmermeer en het IJ. In 1896 nam Amsterdam grote stukken in bezit en in 1921 werd de gemeente Sloten opgeheven en helemaal opgeslokt door Amsterdam. Inmiddels is de omgeving van de Braeck onherkenbaar veranderd. Er zijn nauwelijks sporen meer van het oude landschap, behalve een paar stukjes Spaarndammerdijk, twee plukjes veenweidegebied en natuurlijk de Braeck.

Aardegodin Freya

Als je de oude verhalen over de waternimf van de Braeck vergelijkt met oude Friese, Germaanse en Keltische mythen wordt duidelijk dat de waternimf Swawa van oorsprong de aardegodin Freya was de Friese en Germaanse godin van de vrede, de vruchtbaarheid, liefde en wellust. Zij was mooi en machtig. Als vruchtbaarheidsgodin heeft Freya veel aspecten van de Moedergodin, zoals ze al duizenden jaren heeft bestaan in vrijwel alle landbouwculturen. Freya is volgens de Friezen de godin van de engelen en de 'knapste' van alle goden. Van Freya is 'vrijdag' afgeleid. Er werden vaak optochten of rondgangen georganiseerd voor Freya met gescheurde kleren, Yrias genoemd. Er waren veel vruchtbaarheidsrituelen aan haar gewijd. In het vroege voorjaar waren vuurfeesten en sommige bronnen spreken over wilde feesten in de bossen voor ongetrouwde jongeren. Misschien zijn deze rituelen en feesten rond Freya wel de oorsprong van de verhalen over de verleidelijke waternimf Swawa in De Braeck en heeft Melis Stoke de dodelijke afloop van de voorbijgangers erbij verzonnen om er een christelijke moraal aan toe te voegen en heeft hij de aardegodin negatief willen uitbeelden als een soort heks.

Wanen en Asen

Freya had ook een mannelijke verschijning; de fallische vruchtbaarheidsgod Freyr. Volgens sommige verhalen waren het broer en zuster die elk jaar met elkaar trouwden om het land vruchtbaar te maken, maar het lijkt erop dat beide verschijningen zijn van dezelfde god. Het is bekend dat bij bepaalde rituelen mannen en vrouwen verkleed werden als Freyr en Freya, en na hun rituele huwelijksdaad soms geofferd werden om vruchtbaarheid te verkrijgen. Freya en Freyr horen bij de 'Wanen', een godenfamilie die veel ouder was dan de 'Asen', de oorlogszuchtige goden, zoals Wodan en Donar, de favoriete goden van de Noormannen en latere Germaanse heersers (tot in de 20e eeuw...). De Wanen waren vnl. vruchtbaarheids- en vredesgoden, en stammen uit een tijd dat Kelten, Slaven en Germanen als Indo-Germanen nog gemeenschappelijke goden en talen hadden, verbonden met het landschap, de elementen en de levenscyclus. Volgens de verhalen hebben de Asen de Wanen in een veldslag verslagen, maar het is duidelijk dat de goden een afspiegeling zijn van veranderende samenlevingen die steeds oorlogszuchtiger werden (Noormannen).

Fries verzet

De poel van Nemo, de Braeck, is misschien wel de enige plek in het oude Friesland waarin de oude Fries/Germaanse mythen levend zijn gebleven. Want voordat de heidense Friezen in het begin van de 8e eeuw verslagen werden door de christelijke Franken, waren het huidige Utrecht, Noord- en Zuid Holland een deel van het legendarische heidense Friese koninkrijk van Redbad met een rijke cultuur die volledig door de Franken is vernietigd. Van het werk van de grote Friese dichter Bernlef is niets overgebleven. Noord-Holland bleef nog veel langer heidens omdat de Noormannen de Franken tijdelijk verdreven hadden. Ook nadat de Noormannen eind 9e eeuw verslagen waren bleven de Friezen nog lang zelfstandig en hun heidense gebruiken volgen, vaak in een christelijk jasje. De voorvaders van de Graven van Holland, de graven van Egmond en de Heren van Aemstel hadden bijv. nog heidense Friese namen en waren waarschijnlijk lokale heersers en nakomelingen van Redbad. Na de heroveringen van de Franken werden de lokale heersers leenplichtig gemaakt aan de bisschop van Utrecht en via hem aan de Rooms-Duitse keizer. Maar de Friezen behielden hun vrijheid door hun voortdurende guerrillaoorlogen. Pas de Hollandse graaf Floris V lukte het in 1288 de opstandige West-Friezen te verslaan en hun land te veroveren. De Oost-Friezen werden pas in 1517 definitief bedwongen na de mislukte opstand van Grote Pier.

De legende Uko van Okesdorp

held van de Braeck

Het historische cultuurlandschap in en rond het huidige Westerpark langs de restanten van de middeleeuwse IJdijken zijn het decor van de legende 'Uko van Okesdorp' over het ontstaan van dit bijzondere gebied. De hoofdpersoon van de legende is de held van de Braeck: Uko. De legende vertelt het verhaal van Uko en zijn nakomelingen; de vrije Friese boeren van de Sloter Polder, het gebied van de Ambachtsheerlijkheid Sloten met Oud Osdorp, Sloten en de Braeck, die het land ontgonnen, verdreven werden door overstromingen en konden overleven door dijken te bouwen. Dankzij de waternimf van de Braeck Swawa kon Uko als een soort Asterix zijn vrijheid behouden. Dit gebied was eeuwenlang een niemandsland waar de magie van de geschiedenis zichtbaar aan de oppervlakte bleef. Uko is een historische naam, maar is in de legende ook een anagram voor 'Oku': ook u; een Elckerlyck. Iedereen is Uko.

De legende is gevonden als kopie in een handschrift uit de 2e helft van de 15e eeuw: Historia dominorum de Teysterband, Arckel, Egmonda, Brederoede etc., een adelskroniek, grotendeels in het Latijn. Het oorspronkelijke handschrift was in bezit van de Graven van Egmond, maar is verloren gegaan. Het handschrift met de kopie is in 1930 uitgegeven als proefschrift in 1933 door W.F. Andriessen.

De legende van Uko

In de 12e eeuw brandde de wereld. Alle pogingen van de vruchtbaarheidsgoden (in het noorden heetten ze Freya/Freyr) om de mensen een vredig en vruchtbaar bestaan te verschaffen waren mislukt. Alle oude culturen en beschavingen waren ten onder gegaan in vreselijke oorlogen of hielden stand door corruptie en machtsmisbruik. De vruchtbaarheidsgoden waren weggejaagd uit de hoofdsteden, met hun tempels, kathedralen, moskeeën en paleizen voor de nieuwe heersers die veel liever superieure oorlogsgoden vereerden dan aardse vruchtbaarheidsgoden en godinnen. Ze zochten een plek in de verste uithoek van de wereld, in de modder en mist, waar de zon altijd in het water scheen, zonder de bemoeizucht van keizers, koningen, bisschoppen en graven. Ze wilden een 'uitwas' scheppen, een vrijstaat in de modder met mensen die met de elementen konden leven; met vuur licht en water; vrij als vogels, levendig als de wind. Ergens op de aarde moest er een plek zijn voor titaantjes, voor de hemelbestormers en wereldverbeteraars die overal verdreven werden. Ze vonden een geschikte plek, in Holland, in een groot moeras bij het IJ. Maar nu nog de geschikte mensen...

Ze lieten hun keuze vallen op een arme boer uit Waterland; Uko. In zijn droom gaf Freya hem de volgende boodschap: ga naar de overkant van de IJe en volg de IJe in westelijke richting tot je de zon in het water ziet schijnen en de vogels in de rondte ziet vliegen. Uko trok met een groep avontuurlijke Friezen naar de overkant van de IJe. Dat was toen nog een smal veenriviertje, de IJe, na de grote overstromingen het IJ. Meteen aan de overkant was aan de oever van de Die (na de overstromingen zou dit de Amstel worden) een prachtige plek om een dorp te stichten.

De helft van de mensen bleef daar en wilde Uko niet meer volgen. Zij waren de eerste bewoners van Amsterdam. Maar Uko bleef trouw aan zijn opdracht en trok verder met zijn mensen langs de oevers van de IJe naar het westen. Op een prachtige plek zag hij de zon ondergaan in het water en boven zijn hoofd cirkelden een grote vlucht vogels. Op die plek verscheen Freya aan Uko in de gedaante van de waternimf Swawa. Ze gaf hem de opdracht in dit gebied een nederzetting te bouwen en beloofde hem dat ze hem en zijn nakomelingen altijd zou beschermen door vreemde indringers naar haar moeras te lokken zodat ze zouden verdrinken. Uko noemde de plek waar Swawa verscheen was De Braeck, en besloot dat het moeras een heilig bos zou worden, het centrum van de hele streek.

Dichtbij bouwde Uko een nederzetting. Het binnenland was een groot moeras en Uko kwam op het idee sloten te graven om het water af te voeren. Het water zakte, en Uko kon er eerst een akker van maken, en later een weiland omdat de grond zakte en steeds natter werd. Maar er kwamen grote stormen en het water overstroomde al het land, en Uko trok dieper het moeras in en wierp een kade op (nu de Osdorperweg) om zich tegen het water te beschermen. Hij noemde het dorp Okesdorp, dorp van Uko, nu verbasterd tot Osdorp. Ook hier groef hij sloten, ontgon het moeras, en maakte daar ook een dijk (nu de Wijsentkade). Toen er te veel mensen waren trok een deel verder weg het moeras in en bouwde daar een nieuwe nederzetting Sloton, de voorloper van Sloten aan de rand van het Slotermeer. Ook andere dorpen ontstonden: zoals Raesdorp en Nieuwerkerk, maar die werden verwoest door de overstromingen waarmee de Haarlemmermeer ontstond.

Het land van Uko wordt herhaaldelijk aangevallen door zijn vijandige burenen; de Kennemers, Waterlanders, Zaanlanders en de Amstellanders. Maar de indringers verdronken op raadselachtige wijze in de moerassen van de Braeck. Uit andere bonnen weten we dat in 1155 een Uko (nakomeling van de eerste Uko) samen de Kennemers de plunderende Zaanlanders verslaat aan de overkant van het IJ. Uit dank laten de Graven van Holland hem voorlopig met rust. Tijdens de Loonse oorlog in 1205 kiest Uko de kant van Amstelland, tegen Kennemerland. De Kennemers plunderen het gebied, maar Uko slaagt erin om de vluchtende Gijsbrecht van Aemstel te redden. Uit dank wordt hij ook door de bisschop van Utrecht benoemd als dorpspastoor. Deze Uko was namelijk (onder dwang) christelijk gedoopt, maar in het geheim was hij een heidense priester die bij de Braeck rituelen uitvoerde voor de nimf Swawa. Van alle kanten kwamen mensen naar de Braeck omdat Uko contact had met Swawa en de aardegodin Freya door in het vuur kijken en in de schedels van dieren. Rond Okesdorp bouwde hij godenhuisjes in de vorm van 'kapellen', en plantte hij heilige bomen. Godenbeelden werden uit deeg en voden gemaakt en als 'heiligenbeelden' door de voren van de velden gedragen. Iedereen droeg de amuletten die Uko maakte in de vorm van kruisjes. Uko organiseerde jaarlijks grote ploegfeesten en vruchtbaarheidsfeesten. Met hoorns werd dan 'storm gemaakt'. Ter ere van de vruchtbaarheidsgodin Freya werden rondgangen georganiseerd in gescheurde kleding en schoeisel (Yrias). Uko was zo slim om Freya als de heilige Maria voor te stellen. Bij de doden werden maaltijden en lijkzangen gehouden. Uko kende de oude toverspreuken en voortekenen door naar vogels, rundermest en niesbuien te kijken. Door de vrouwen werd vooral de maan vereerd als beeld van het menselijk leven dat alsmaar toeneemt en afneemt. Omdat de bisschop en de monniken van Egmond nooit op bezoek kwamen, wist niemand dat het christendom in het gebied van Sloten, Osdorp en de Braeck in wezen nog heidens was.

De weg naar Amsterdam werd door Uko de Heilige Weg genoemd omdat hij in Amsterdam ook een vuurplaats bezat voor offers en om de toekomst te voorspellen. De nakomelingen van Uko kerstenden deze plaats, net als bij de heilige putten van Heiloo en Egmond, in de vorm van de Heilige Stede, de kapel van het z.g. hostiewonder (het Heilig Mirakel). De corrupte bisschoppen lieten de heidense rituelen en processies toe, omdat ze er goed geld mee verdienden, zolang de verpakking maar christelijk was.

Nadat de Graven van Holland eindelijk Waterland, Westfriesland en Amstelland veroverd hadden, bleef het gebied van de Braeck, tussen IJ, Haarlemmermeer, Nieuwe Meer en Schinkel met de dorpen Sloten, Osdorp, de Vrije Geer en het latere Sloterdijk een vrijstaat, een niemandsland. Dat was te danken aan Uko van Okesdorp, en zijn nakomelingen die nooit hun Friese identiteit verloochenden, en bleven vasthouden aan hun 'Friese roots', de oude gebruiken, rituelen en de mondeling overgeleverde tradities.

Uko is begraven in zijn Okesdorp, maar zijn schedel is altijd op oud-Friese wijze vereerd. Elke nakomeling van Uko dronk in Okesdorp (Osdorp) uit de schedel van zijn voorvader om zijn kracht te kunnen erven. Later is de schedel gekerstend en als relikwie van de heilige Pancratius vereerd in Sloten. Sloten werd een belangrijke pelgrimsplaats, maar de pelgrims wisten dat het de schedel van Uko was. Na de reformatie werd de kerk van Sloten protestant, en is de schedel verborgen en terecht gekomen in de katholieke kerk van Osdorp. Een stukje van de schedel is nu nog aanwezig in de nieuwe Pancratiuskerk in Sloten. Het oude Friese landschap rond Sloten is intussen vrijwel vernietigd, op de Braeck, de veenweidelandjes in het Westerpark, kleine stukjes dijk, de Vrije Geer en de Osdorper Binnenpolder na, behouden dankzij een flinke dosis Friese magie...

In de legende spelen de boeren van Oud Osdorp een cruciale rol. Zij zijn de nakomelingen van de vrije Friezen. Zij vertegenwoordigen de geschiedenis van het landschap en beheren de dromen van Uko over de Braeck, maar raken nu hun land kwijt door de komst van de Westrandweg en industrieterreinen. Dus de legende is vooral ook een eerbetoon aan de boeren en tuinders van Sloterdijk, Sloten en Oud Osdorp, die hier al sinds de Middeleeuwen wonen en het landschap gemaakt hebben. En die nu vrijwel allemaal verdwenen zijn. Alleen een beeldje in Sloterdijk "De verdwenen boer" herinnert nog aan het agrarisch verleden van de streek.

De nakomelingen van Uko hebben zich op talloze manieren gemanifesteerd in de Amsterdamse geschiedenis met hun Friese vrijheidszin. Bijvoorbeeld tijdens de Jordaanopstanden, in kolonies als Walden en Tames, bij de 50ers van Lucebert, Provo's, de kraakbeweging rond de Groote Keyser/Vondelstraat, de kunstenaars van Ruigoord en nu nog steeds in de talloze 'broedplaatsen' door de hele stad.

Langs Amstel en IJ; een wandeling door de geschiedenis

Het huidige Noord/Zuid Holland en Utrecht maakte in de Middeleeuwen deel uit van het oude Friesland, dat liep van Zeeland langs de kust naar Noord Duitsland. Vanaf de 7e eeuw was Friesland formeel een deel van het Heilige Roomse Rijk, maar vooral de Friezen in het noorden voelden zich altijd zelfstandig en autonoom. De Frankische kerstening vanaf de 9e eeuw en het daarbij horende feodale stelsel was vooral bedoeld om die zelfstandigheid, het heidendom en de eeuwige guerrilla-oorlogen de kop in te drukken. En natuurlijk vanwege de lucratieve opbrengsten van het boerenbedrijf voor de feodale heer. De christelijke bekering was maar erg oppervlakkig en veel heidense Friese (Germaanse) gebruiken bleven bestaan met een christelijk sausje, zoals de verering van heilige bronnen, putten, poelen, schedels, vuurplaatsen en bomen. Er waren nog nauwelijks kerken en pas in de 14e eeuw kregen de kerk de functie als parochiekerk. Ook het ongeschreven Friese gewoonterecht, eigendomsrecht en familierecht (aasdomrecht) waren belangrijker dan de geschreven Frankische wetten (schemendomrecht). Helaas zijn de mondelinge overleveringen nooit opgeschreven. Alles wat we weten over de Friezen, is opgeschreven door hun vijanden. Van het werk van de grootste Friese dichter/schrijver Bernlef uit de 8e eeuw is niets overgebleven.

De streken langs de kust (Kennemerland) en langs de rivieren (bv. Utrecht) waren al veel eerder bewoond. Maar de veengebieden in het binnenland, zoals het gebied van het oude Sloten (met de dorpen Sloten, Osdorp en Sloterdijk) en Amstelland (Ouderkerk, Amstelveen en Amsterdam) zijn pas vanaf de 11e eeuw ontgonnen, hoewel er sporen zijn van eerdere bewoning. De oude grens tussen Kennemerland en Amstelland (deel van het oude Niftarlake) was waar nu de Kostverlorenvaart/ Schinkel is. Amstelland werd ontgonnen op gezag van de bisschop van Utrecht. Maar de graaf en de bisschop hadden alleen het formele gezag, die ze op hun beurt (als leenheer) weer ontleenden aan de keizer van het Roomse Rijk. In de praktijk waren de Friezen autonoom en begonnen ze het veen op eigen houtje te ontginnen. De Friezen hadden ook hun lokale krijgsheren. Wellicht waren dat nog afstammelingen en erfgenamen van de legendarische heidense Friese koning Redbad, de laatste grote heerser van Friesland. Hij zetelde waarschijnlijk in Utrecht. Na zijn dood in 719, werd Friesland onderworpen en gekerstend door de Franken (Bonifatius en Willebrordus).

Tot het jaar 1000 eeuw was het binnenland van Holland één groot veenmoeras. Vanaf de 11e eeuw wordt het veengebied ontwaterd en ontgonnen vanuit het noorden door de Friezen. Praktisch elke winter trokken ze er op uit om guerrillaoorlogen te voeren of te plunderen. In het voorjaar moesten ze weer terug zijn op de boerderij om te ploegen en zaaien.

De middeleeuwse ontginningspatronen in het veen rond Amsterdam zijn nu alleen nog zichtbaar bij de Westrandseweg, rond Oud Osdorp, langs de Amstel bij Ouderkerk en in Waterland. Maar ook de stratenpatronen in de stad (Jordaan, Admiraal de Ruyterweg) verraden nog de oude ontginningspatronen. Na de ontginningen zakte het veen en steeg het water. Na de grote overstromingen eind 12e eeuw waarbij veel land wegspoelt en er grote meren ontstaan, wordt het gebied rond Sloten/Osdorp een grensgebied tussen de heersende machten van die tijd: in het westen de graven van Holland in Kennemerland, in het zuiden en oosten de bisschop van Utrecht en in het noorden de 'bannen' van de vrije boeren van West-Friesland en Waterland.

Uit de families van Friese koningen en krijgsheren is het Fries/Hollandse Gravenhuis ontstaan, met de legendarische stichter Gerulf die in 885 de laatste Noormannenleider in Holland (Godfried) versloeg. Het is niet bekend in welke mate de Noormannen (Vikingen) geïntegreerd waren in de Friese samenleving (en omgekeerd).

De keizer had de grootste moeite zijn leenheren aan zich te binden. Dat mislukte dan ook volledig met de Graven van Holland, die via strategische huwelijken een geslaagde carrière maakten in het Roomse rijk, de bisschop versloegen en de voorlopers van de latere stadhouders werden in hun Haagse hof. De keizer was zo slim om bisschoppen te benoemen als leenheer, want die hadden geen kinderen. En de bisschoppen benoemden weer ondergeschikten als leenheer, de zogenaamde ministerialen, zoals de latere heren van Amstel, die met Wolfger in 1105 hun carrière begonnen als schout van de bisschop. Maar ook de heren van Aemstel kwamen regelmatig in opstand tegen hun leenheren, de bisschop van Utrecht en de graven van Holland.

Tussen 1226 en 1252 rebelleert Gijsbrecht II van Aemstel openlijk tegen de bisschop, maar hij verliest de opstand en wordt in Utrecht zwaar vernederd als hij geboeid achter een paard moet lopen. Gijsbrecht IV steunt in 1296 de opstand tegen Floris V. Door de medeplichtigheid bij de moord op Floris V verliezen de heren van Aemstel hun bezit.

Jan van Aemstel heeft als een laatste wanhoopspoging Amsterdam nog even terugoververd in 1305, maar werd door de Kennemers snel weer verdreven. Zijn geschiedenis stond model voor Vondel's Gijsbrecht van Aemstel, maar Vondel gebruikte de verkeerde naam en projecteerde de geschiedenis op een veel latere stadsplattegrond. Na 1305 wordt Amstelland ingelijfd bij het Graafschap Holland. Amsterdam wordt tot op het bot vernederd door een dwangburcht (per abuis het kasteel van Aemstel genoemd), het (tijdelijk) afnemen van de stadsrechten en de verplichte afbraak van de stadswallen.

De bisschop en de graven konden vooral hun macht uitbreiden door het neerslaan van de vele opstanden en de aanleg van dwangburchten.

Daarna volgde de aanleg van waterwerken: dijken en sluizen om het gebied te exploiteren, zoals de Spaarndammerdijk met zijn sluizen en dammen. In 1282 verkocht Jan Persijn Waterland aan Floris V. De Westfriezen hadden tenslotte geen keus, en conformeerden zich in 1299 aan het centrale gezag. De Friezen ten oosten van het Vlie (het huidige Friesland) kwamen nog regelmatig in opstand. Nog in 1517 verwoestte de legendarische Friese rebel 'Grote Pier' Medemblik. Amsterdam heeft altijd een soort autonomie weten te behouden, ongetwijfeld een erfenis van de Friese vrijheidszin...

Sloten, Osdorp en Sloterdijk

De beide dorpen zijn ouder dan Amsterdam, en zijn beide vanuit Kennemerland (Velsen) ontstaan. Sloten (=Sloton, oudste vermelding al in 1063) lag aan de belangrijkste landweg tussen Amstelland en Kennemerland/Rijnland. Die weg was later als deel van de Heilige Weg ook een belangrijke pelgrimsroute naar de Heilige Stede, de Heilige Mirakelkerk aan de Amsterdamse Kalverstraat, waar in 1345 het hostiewonder had plaatsgevonden. Die weg is in de 16e eeuw weggeslagen toen de Haarlemmermeer zich steeds meer naar het noorden uitbreidde. Okesdorp (oudste vermelding van Oud Osdorp) is ontstaan als veenontginning vanaf de oevers van het IJ, toen nog een veenrivier. Veel veenland is weggeslagen door het IJ en voorgoed verloren. Later werd hier de Spaarndammerdijk aangelegd. Osdorp is waarschijnlijk naar het binnenland opgeschoven, net zoals Sloten ook verplaatst is. Sloten was in de Middeleeuwen ook een pelgrimsoord. Volgens 18e eeuwse bronnen bezat de kerk de schedel van de heilige Pancratius, en op de jaarlijkse feestdag (12 mei) werd de schedel op indrukwekkende wijze vereerd. De toenmalige kerk was vanwege de vele pelgrims heel groot. Osdorp grensde aan Polanen, het latere Halfweg. Osdorp komt voor in de kroniek van Melis Stoke (eind 13e eeuw) als Okesdorp (dorp van Uko), toen het dorp in 1155 de kant van Haarlem koos in de strijd tegen de Friezen. En tijdens de Loonse oorlog in 1205 wordt Gijsbrecht van Aemstel op de vlucht voor de Kennemers bijna gevangen genomen in Osdorp, en lijkt het erop dat hij geholpen is door de Osdorpers. De kerk van Osdorp hoorde oorspronkelijk bij de kerk van Velsen. Na de Reformatie werd de kerk van Sloten protestant, maar Osdorp bleef katholiek. De Osdorpers mochten zelfs een eigen kerk bouwen. Deze kerk is eind 19e eeuw in elkaar gestort, maar het kerkhof is nog steeds aanwezig. In Sloten werd in 1901 een nieuwe katholieke kerk gebouwd. (zie hieronder).

Ter bescherming van het landelijke gebied van Sloten tegen het nog niet drooggemaakte IJ werd in de 13e eeuw de Spaarndammerdijk langs de zuidelijke oever van de zeearm aangelegd. Dit was tevens de noordelijke begrenzing van het Hoogheemraadschap Rijnland. Ter hoogte van het Spaarne kwam de Spaarndam, ter hoogte van de Amstel de (Amster)dam en ter hoogte van het riviertje de Slochter of Slooter, de Slooterdam.

Hier ontwikkelde zich enige handel, er werd in 1465 een waag ingericht voor de boerenbevolking en het dorp kon gaan groeien. Omstreeks 1479 werd er een kerk gebouwd.

De opbrengsten van de rijke visvangst uit het Slotermeer kwamen ten goede aan de kerk van Sloterdijk. Na het beleg van Haarlem werd de kerk in 1573 verwoest door de Geuzen. In de 17e eeuw werd de Petruskerk herbouwd en is tegenwoordig nog steeds in die vorm te bewonderen.

Gebruikte bronnen

Erik Swierstra Fietsen door landelijk Osdorp en diverse artikelen over de geschiedenis van Sloten en Oud Osdorp op de website van de Dorpsraad Sloten/Oud Osdorp en mondelinge informatie
L.C.Stilma De Sloterkerk, een eeuwenoud verhaal
C.L. Verkerk Diverse publicaties in o.a. Jaarboeken Amstelodamum.
G.L. Borger Diverse publicaties en mondelinge informatie
Louis Firet Sloterplas Leven rond de Sloterplas, en mondelinge informatie
J.K. de Cock Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen.
Het "Kasteel van Amstel" burcht of bruggehoofd. Redactie M.B. de Roever
De Waterlandse Zeedijk. De geschiedenis van een oude zeedijk in Amsterdam-Noord
Ronald de Graaf Oorlog om Holland 1000-1375
Geschiedenis van Holland. Redactie T. de Nijs en E. Beukers
H. Halbertsma Frieslands Oudheid
Herman Lambooi Getekend Land Nieuwe beelden van Hollands Noorderkwartier
H. Brugmans Geschiedenis van Amsterdam, deel 1
Geschiedenis van Amsterdam deel 1 tot 1578 Een stad uit het niets. Redactie Marijke Carasso-Kok
C.G. 't Hooft Het ontstaan van Amsterdam
C.G. 't Hooft Gijsbrecht's Amstelstad
Jaarboeken Genootschap Amstelodamum
Jaargangen Ons Amsterdam
Diverse Websites: Wikipedia, Meertens Instituut en o.a.
Het Friese Heidendom
<http://home.hetnet.nl/~adevanderwal/heidendom1.htm>
De Geschiedenis van het volk der Friezen
<http://www.boudicca.de/friezen-nl1.htm>
Jeroen van Westen Projecten Oerij www.jeroenvanwesten.nl/
Hilde - Schatten onder je voeten Over het verleden van N. Holland
Steven Dhondt More paganorum Vroegmiddeleeuwse perceptie van heidense volkscultuur.
Peter Jan Margry Diverse publicaties over pelgrimeren, pelgrimsoorden en kerstening van heidense gebruiken
Judith Schuyf Heidens Nederland Zichtbare overblijfselen van een niet-christelijk verleden
Indiculus superstitionum et paganiarum Middeleeuwse lijst van heidense gebruiken
Albert Metselaar Boze geesten verjagen "stormen en hoornblazen" het gebruik van blaashoorns binnen de Germaanse belevingswereld
W.F. Andriessen. Historia minorum de Teysterband, Arckel, Egmonda, Brederoede, IJsselsteyn etc. Proefschrift 1933.

15e eeuw
De Braeck
tussen Amsterdam
en Sloterdijk

▲=de Braeck

